بنیاد ایران‌شناسی

ره‌آورد کتابخانه

شماره سوم

فروردین و اردیبهشت‌ماه ۱۳۹۳

ره‌آورد کتابخانه

فهرست مطالب

اخبار کتابخانه

برگزاری نمایشگاه گاه‌شمارها و تقویم‌های ایرانی در کتابخانه بنیاد

اخبار کتاب

نمایشگاه هزار سال کتاب فارسی در کتابخانه کنگره

۲۳ آوریل (سوم اردیبهشت) روز جهانی جشن کتاب

مقالات

مروری چند بر تقویم‌ها و گاهنامه‌های چاپ سنگی معاصر / مریم السادات میرحیدری

بررسی آسیب‌های رایج و روش‌های کنترل آن درخصوص اسناد و کتب تاریخی (قسمت دوم) / مریم جعفری

کتابخانه‌های ایران در دوران مغول / رقیه متانی

معرفی پایگاه‌های دسترسی آزاد

پایگاه مجموعه نقشه‌های دیوید رامسی / سعید عضدالدینی ملکی ـ کارشناس بنیاد ایران‌شناسی شعبه آذربایجان‌غربی

فراخوان همایش

دهمین همایش نسخ خطی اسلامی در دانشگاه کمبریج

معرفی کتاب‌های جدید در حوزه ایران‌شناسی

معرفی آخرین پایان‌نامه‌های دفاع شده در بنیاد ایران‌شناسی

معرفی ایران‌شناسان

آنه ماری شیمل / گردآوری: حمید افشار

شرح تصویر روی جلد:

مسجد مزار مولانا زین‌الدین ابوبکر تایبادی یکی از آثار ارزشمند دوره تیموری است که به استناد کتیبه موجود در داخل ایوان بنا، کار ساختمان آن درسال ۸۴۸ هجری قمری در زمان حکومت شاهرخ بهادر پسر و جانشین امیرتیمور گورکانی و به سعی و اهتمام غیاث‌الدین پیر احمد خوافی به پایان رسیده است. بر روی ازاره‌های سنگی داخل این آرامگاه دست‌نوشته‌های متعددی با قلم و نی و مرکب به جهت یادگاری و عرض ارادت نوشته شده است. طبق تحقیق لطف‌الله هنرفر بیشتر این یادگارها از قرن دهم هجری و به خط نستعلیق است اما درمیان آنها یادگارهایی از قرن هشتم تا قرن سیزدهم نیز دیده می‌شوند. این تصویر متعلق به آرشیو کتابخانه بنیاد ایران‌شناسی است.

سردبیر: حمید افشار

تهیه و تنظیم مطالب: مریم السادات میرحیدری

طراحی و صفحه آرایی: مونا طوسی

اخبار کتابخانه

برگزاری نمایشگاه گاهشمارها و تقویم‌های ایرانی

کتابخانه بنیاد ایران‌شناسی همزمان با فرا رسیدن سال نو و آغاز بهار طبیعت مجموعه‌ای از تقویم‌های قدیمی و چاپ سنگی و همچنین سالنامه‌های قدیمی خود را از سال ۱۲۸۰ تا به امروز، به معرض نمایش گذاشت. این نمایشگاه، مجموعهٔ نفیسی از تقویم‌های زنده‌یادان عبدالغفاربن علی محمد نجم‌الدوله، محمودخان منجم‌باشی برادرزادهٔ عبدالغفار، میرزا ابوالقاسم نجم‌الملک نوادهٔ نجم‌الدوله، عبدالعلی منجم تبریزی ملقب به نجم‌الدوله، سید جلال‌الدین طهرانی، محی‌الدین قدسی، شیخ عباس مصباح‌زاده نجم منجم‌باشی و ... را دربرگرفته بود. هدف از برگزاری چنین نمایشگاهی، آشنایی دانشجویان و پژوهشگران و علاقمندان با تقویم‌ها و گاهنامه‌های قدیمی است .

نمایشگاه در چهار بخش : ۱. تقویم‌های قدیمی؛ ۲. منابع مرتبط با گاهشماری و تقویم‌نگاری ایرانی و سیر تحول آن از باستان تا به امروز؛ ۳. آشنایی با منابع و کتاب‌های مرتبط با نوروز، آیین‌ها، مراسم و آداب آن و ۴. ارائه راهنماهای گردشگری در شهرها و استان‌های ایران برگزار گردید.

کتابخانه بنیاد ایران‌شناسی طی روزهای ۱۷ اسفند ۱۳۹۲ تا ۳۱ فروردین ۱۳۹۳ پذیرای پژوهشگران، دانشجویان و علاقمندان این نمایشگاه بود.

اخبار کتاب

نمایشگاه هزار سال کتاب فارسی در کتابخانه کنگره

این نمایشگاه به همت بخش آفریقا و خاورمیانه کتابخانه کنگره برگزار می‌شود و شامل ۷۵ اثر، از دست‌نوشته‌های منقش گرفته تا کتاب‌های مربوط به ادبیات معاصر است که منابع ادبیات و زبان فارسی را در هزاره اخیر مرور می‌کند.

بر اساس آن‌چه در وب‌سایت کتابخانه کنگره آمده، برگزارکنندگان این نمایشگاه در ابتدای امر به سراغ آثار فارسی موجود در بخش آفریقا و خاورمیانه کتابخانه رفته‌اند و سپس از میان آن‌ها ۷۵ اثر درخشان و ارزنده فارسی را انتخاب کردند. بوستان و گلستان سعدی، رباعیات خیام، دیوان حافظ شیرازی و شاهنامه فردوسی از جمله نسخه‌های نفیسی‌اند که در این نمایشگاه در معرض دید عموم قرار گرفته است. علاوه بر این، آثار کلاسیک ادبیات فارسی از جمله نسخه‌ای از کتاب‌های سهراب سپهری، فروغ فرخزاد، صادق هدایت و موارد دیگر از جمله آثار معاصر ادب فارسی هستند که در این نمایشگاه به نمایش در آمده‌اند.

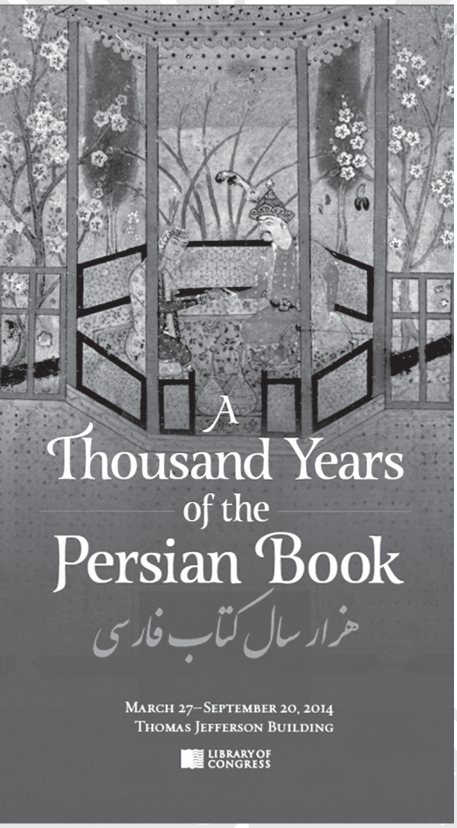

به گزارش وب‌سایت کتابخانه کنگره آمریکا، مجموعه آثار فارسی‌زبان کتابخانه توماس جفرسون از مهم‌ترین مجموعه‌ها در خارج از مرزهای ایران است که علاوه بر دست‌نوشته‌های ذکر شده، صاحب نمونه‌هایی از منابع چاپ سنگی، خوش‌نویسی و نقشه‌هایی از ایران کهن است که در نمایشگاه «هزار سال کتاب فارسی» به نمایش درآمده‌اند.

کاتالوگ این نمایشگاه با ارئه صفحه‌ای از یکی از نسخ شاهنامه، به معرفی میراث غنی از آثار مکتوب و شفاهی ادبیات و زبان فارسی می‌پردازد.

به گفته برگزارکنندگان، این نمایشگاه قصد دارد تا با محوریت زبان فارسی و ارائه کهن‌ترین منابع موجود از قبیل نسخ خطی و چاپ سنگی در زمینه‌های مذهب، تاریخ، فناوری، علوم و ادبیات به معرفی تمدن فکری و علمی ایران و تاثیر آن بر تمدن جهان بپردازد. این نمایشگاه همچنین اهمیت ویژه‌ای برای زبان فارسی به عنوان عاملی ارتباطی بین کشورهای منطقه قائل شده است. زبان فارسی در تاجیکستان، افغانستان و نقاطی دیگر از آسیای میانه، چون نیرویی پیونددهنده و فرهنگ‌ساز است و نمایشگاه «هزار سال کتاب فارسی» تلاش دارد تا این امر را به مخاطب نشان دهد.

نمایشگاه از ۲۷ ماه مارس آغاز شده و تا بیستم سپتامبر دایر خواهد بود. (۷ فروردین تا ۲۹ شهریور).

کتابخانه کنگره آمریکا که با نام کتابخانه توماس جفرسون شناخته می‌شود، قدیمی‌ترین موسسه فرهنگی فدرال در آمریکا و بزرگ‌ترین کتابخانه جهان است که بیش از ۱۵۸ میلیون اثر به زبان‌های مختلف در آن نگهداری می‌شود.

۲۳ آوریل (سوم اردیبهشت) روز جهانی جشن کتاب

روز جهانی کتاب در کشورهای متعددی از جهان گرامی داشته می‌شود و میلیون‌ها تن از مردم از نژادها و سرزمین‌های مختلف با هر رنگ و هر زبانی، در برنامه‌های کتابخوانی شرکت می‌کنند. ۲۳ آوریل به عنوان یک روز نمادین برای گرامی‌داشت کتاب و کتابخوانی یادآور سال ۱۶۱۶ میلادی است که در آن سال در چنین روزی سروانتس، شکسپیر و گارسیلاسودلاوگا هر سه درگذشتند. این روز همچنین سالروز تولد نویسندگان برجسته‌ای نیز هست؛ ولادیمیر ناباکف، موریس دوران، هالدور لاکسنس، جوزف پلا و مانوئل مجیا والخو. یونسکو از سال ۱۹۹۵ م این روز را به عنوان روز جهانی کتاب معرفی کرد و بیش از ۱۰۰ کشور و میلیون‌ها تن از جمعیت جهان آنرا گرامی می‌دارند.

در رومانی روز جهانی کتاب با برنامه‌های متنوع کتابخوانی همراه است. در شهر بخارست در شب ۲۳ آوریل کتاب رایگان در قالب برنامه شب جهانی کتاب اهدا می‌شود. روز جهانی کتاب در سنگاپور نه تنها در روز ۲۳ آوریل که در همه این ماه گرامی داشته می‌شود و کتابخانه ملی آن کشور برنامه‌های ویژه‌ای برای گرامی‌داشت کتاب و تشویق مردم به کتابخوانی برگزار می‌کند. امانت دادن کتاب و منابع الکترونیک کتابخانه‌های این کشور آسیایی در طول سال‌های اخیر و به دنبال توجه به این برنامه گسترش یافته است.

در سنگاپور هر روز از این ماه به یک عنوان خوانده می‌شود و در آن روز به تبلیغ و اطلاع‌رسانی درباره این موضوع پرداخته می‌شود. برپایی کارگاه‌هایی درباره کتاب و نیز نشست‌هایی برای تجربه لذت کتابخوانی از دیگر برنامه‌های سنگاپور برای گرامیداشت روز جهانی کتاب است.

انجمن نویسندگان جوان کشور گامبیا نیز با برنامه‌ریزی برای رساندن صدای نویسندگان جوان آفریقایی به گوش مخاطبان‌شان تلاش دارند تا کتاب را به دست فقیرترین مردم آفریقایی برسانند و به آنها اهمیت تکمیل کردن دوره سوادآموزی ابتدایی را یادآوری کنند. اجرای برنامه‌های روخوانی کتاب در نقاط مختلف شهرها از جمله برنامه‌هایی است که برای این روز در نظر گرفته شده است.

این روز در ابوظبی در قالب شعار «بیایید با هم بخوانیم» گرامی داشته می‌شود. برپایی نمایشگاه‌های دو روزه محلی کتاب با ارایه کتاب‌هایی از سراسر جهان، از برنامه‌های این روز در این کشور عربی است. ویتنام نیز امسال در این برنامه جهانی شرکت کرده و روز جهانی کتاب را یکشنبه در میدان اصلی شهر هانوی گرامی داشت. وزیر ارتباطات و اطلاعات ویتنام اعلام کرد از این پس هر سال ۲۱ آوریل را به این منظور روز جهانی کتاب ویتنام خواهد نامید. به گفته وی این برنامه سالانه برای تشویق مردم و به ویژه کودکان به کتابخوانی در نظر گرفته شده و بر اهمیت گسترش دانش و اطلاعات در میان مردم تاکید می‌شود.

مقالات

مروری چند بر تقویم‌ها و گاهنامه‌های چاپ سنگی معاصر

مریم السادات میرحیدری

ازگذشته‌های دور، رواج و استفاده از تقویم در نزد ایرانیان از اهمیت خاصی برخوردار بوده و جزو ضروریات زندگی روزمره بشمار می‌رفته است، تا آنجا که عقد و ازدواج، زراعت و کشت و کار، و همچنین توجه به موقعیت روزهای خاص (بعضی روزهای مشخص در هر ماه و سال شامل جشن‌ها و عزاداری‌ها) و نیز موقعیت چند موضع مختلف در هر سال (چون آغاز و پایان فصول، روزهای باقیمانده یا گذشته از یک موقعیت نجومی خاص) براساس این تقویم‌ها انجام می‌گرفته است.

امروزه منجمان و کارشناسان نجوم معتقدند که گاهشماری خورشیدی دقیق‌ترین گاهشمار جهان است که شروع سال نو، در لحظه دقیق شروع اعتدال بهاری رخ می‌دهد. تقویم هجری شمسی از لحاظ نجومی و طبیعی، از بهترین و دقیق‌ترین تقویم‌های جهان محسوب می‌شود. مهم‌ترین دلایل برتری این تقویم نسبت به دیگر تقویم‌ها بدین‌ترتیب است؛ «مدت سال شمسی، نوروز و کبیسه‌های تقویم هجری شمسی دقیقاً بر مبنای محاسبات نجومی تعیین می‌شود. این تقویم، تنها تقویم متداول در جهان است که علاوه برکبیسه‌های چهارساله ،کبیسه پنج ساله نیز دارد. وجود کبیسه‌های پنج ساله، باعث انطباق دائمی و دقیق‌تر تقویم هجری شمسی با فصول طبیعی می‌شود. تعداد روز در ماه‌های تقویم هجری شمسی مبنای نجومی و طبیعی دارد. به عبارت دقیق‌تر، تعداد روزهای ماه‌ها با مدت حرکت ظاهری غیریکنواخت مرکز خورشید روی دایرةالبروج هماهنگی کامل دارد. از سوی دیگر آغاز سال تقویم هجری شمسی، با سالگرد تولد بهار و آغاز شکوفایی دوباره طبیعت شروع می‌شود.» (صیاد، ۱۳۷۵: ۱۱۶ـ۱۱۷)

گاه‌شماری هجری خورشیدی را نخستین بار میرزا عبدالغفارخان نجم‌الدوله اصفهانی (معلم ریاضیات مدرسه دارالفنون) با توجه به گاه‌شماری جلالی استخراج کرد. نجم‌الدوله برای اولین بار عبارت ۱۲۶۴ هجری شمسی را در حاشیه تقویم سال ۸۰۷ جلالی مطابق ۳ـ۱۳۰۲ هجری قمری ذکر کرد و از آن تاریخ به بعد، گاه‌شماری را در ایران رایج کرد که برای اولین‌بار اساس آن شمسی و مبداء آن هجرت پیامبر اسلام از مکه به مدینه بود. ماه‌های آن براساس اسامی عربی برج‌های دوازده‌گانه فلکی (حمل، ثور، جوزا، سرطان، اسد، سنبله، میزان، عقرب، قوس، جدی، دلو و حوت) و طول آنها برمبنای توقف نسبی خورشید در بروج مذکور ۲۹ تا ۳۱ روزه بود. این گاه‌شماری، به گاه‌شماری هجری‌شمسی برجی معروف است. این گاه‌شمار در دوره دوم مجلس شورای ملی ایران در ۲۱ صفر ۱۳۲۹ مطابق ۲ اسفند ۱۲۸۹، به عنوان مقیاس رسمی زمان محاسبات مالی کشور پذیرفته شد. دست‌کم تا ربع قرن پیش از آن، تقویم‌هایی بر اساس گاه‌شماری هجری شمسی در ایران استخراج و چاپ می‌شد. ۱۵ سال بعد در پنجمین دوره مجلس شورای ملی، قانون گاه‌شماری هجری شمسی به تصویب رسید. (پایگاه اطلاع‌رسانی مرکز تقویم)

ساختار این تقویم‌ها عموماً از شکل واحدی، براساس بررسی موقعیت خورشید در صورت‌های فلکی منطقه‌البروج، پیروی می‌کرد و بر اساس محل قرارگرفتن خورشید در هریک از این صورت‌های فلکی و با ورود خورشید به صورت فلکی حمل (موقعیت اعتدال بهاری) تنظیم می‌شد. این تقویم‌ها عموماً الگوی واحدی داشته‌اند که شامل سیزده ستون بوده است. در چند ستون اول، در جدول‌های متعدد و متوازی، موقعیت روز هفته به هنگام اعتدال بهاری، روز ماه در سال‌هجری قمری ناظر به روز اعتدال بهاری، و روز ماه در هریک از گاه‌شماری‌های مهم جهان اسلام (یعنی سلوکی و یزدگردی) تعیین می‌شد. در ستون‌های بعدی، که تعداد آنها بسته به نیت یا ذوق تقویم‌نویس متغیر بود، موقعیت سیارات بر اساس درجه و دقیقه در روزهای سال، جدول‌هایی برای موقعیت ماه و اطلاعات دیگری چون موقعیت روزهای هر گاه‌شماری بسته به جشن‌ها یا عزاداری‌ها، هنگام رؤیت هلال و هنگام ظهر شرعی در شهرهای گوناگون درج می‌شد. در آخرین قسمت‌ها، اگر خورشید گرفتگی یا ماه‌گرفتگی در آن سال پیش‌بینی می‌شد، اطلاعات مربوط به آنها نیز درج می‌گردید؛ به سبب نحس دانستن این دو پدیده، ذکر آنها در صفحه اول تقویم جایز نبود.

در تقویم‌های استخراجی تقویم‌نگاران از جمله میرزا محمودخان نجم‌الملک و میرزا عبدالغفارخان نجم‌الدوله، جدول‌های مختصر قبله‌یابی، رؤیت هلال، انواع «اختیارات» سال و ماه از دید احکام نجومی و برای هر روز خاص از سال، موقعیت ماه و سیارات و جدول کوچکی برای دانستن اوقات مناسب استخاره در طول هفته دیده می‌شود.

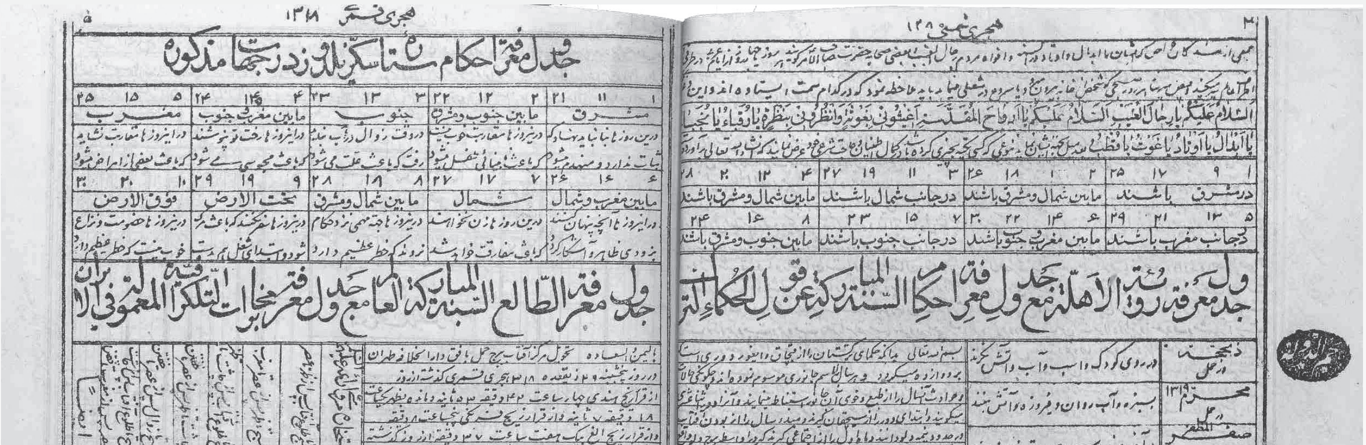

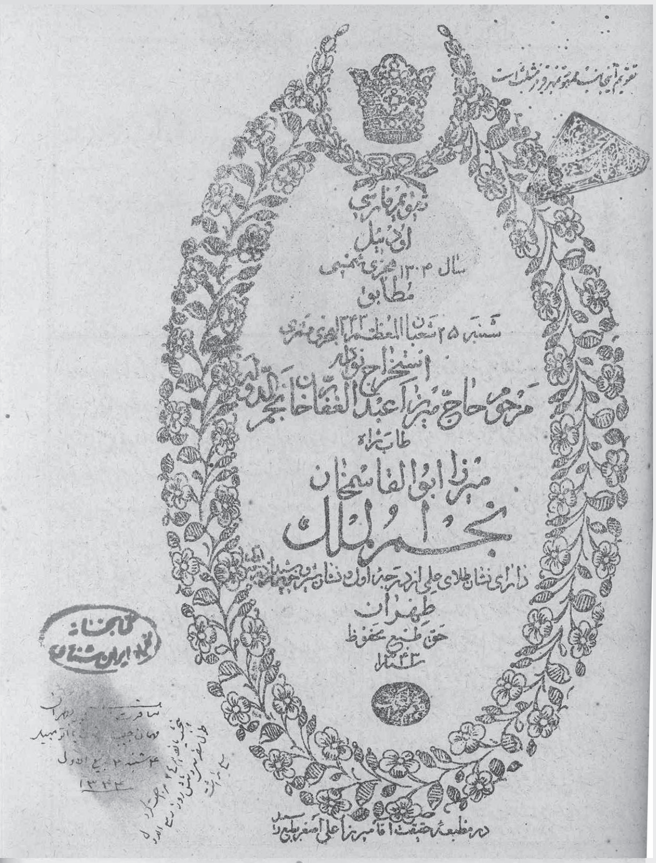

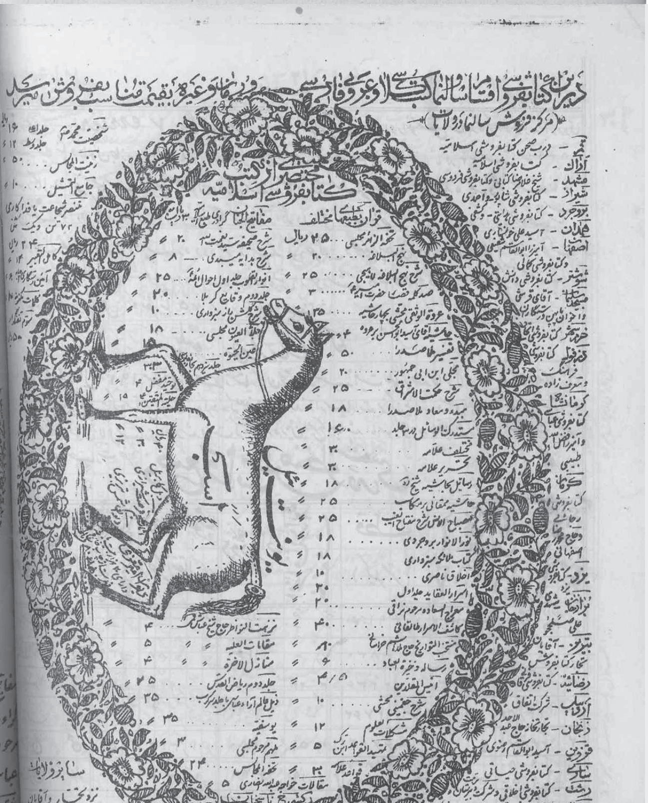

این تقویم‌ها که با نام‌های تقویم‌های نجومی و یا تقویم فارسی شناخته می‌شدند بیشتر توسط ناشرانی همچون انتشارات اقبال، سعادت و اخوان کتابچی، علمی، علمیه اسلامیه و ... منتشر شده‌اند. از جمله منجمانی که به امر تقویم‌نگاری معاصر پرداخته‌اند می‌توان به زنده‌یادان عبدالغفاربن علی محمد نجم‌الدوله، محمود خان منجم‌باشی برادرزادهٔ عبدالغفار، میرزا ابوالقاسم نجم‌الملک نوادهٔ نجم‌الدوله، عبدالعلی منجم تبریزی ملقب به نجم الدوله، سید جلال‌الدین طهرانی، محی‌الدین قدسی، شیخ عباس مصباح‌زاده نجم منجم باشی و ... اشاره کرد.

صفحات ابتدایی بسیاری از این تقویم‌ها منقوش به مهرهای تقویم‌نگاران است. مهمور کردن تقویم‌ها از آنجا ناشی شده بود که برخی از ناشران برای چاپ تقویم با منجمین قرارداد می‌بستند ولی پس از چندی وعده و قرار خویش را فراموش کرده و در تعداد چاپ آن تجاوز کرده، یا تقویم‌های منجمین ناآشنا را به نام منجمین معروف انتشار می‌دادند. (مهران، ۱۳۹۰: ۵۷۲) به همین منظور منجمین گوشهٔ تقویم خود را مُهر زده و زیر آن می‌نوشتند که: «هر نسخه‌ای که به مُهر دستی منجم نرسیده باشد قلب و توقیف است». به عنوان نمونه ابوالقاسم نجم‌الملک نوشته است که: تقویم اینجانب ممهور بر مُهر قرمز مثلثی است. برروی جلد تقویم یا تصویر شیر و خورشید گراور شده و یا نام منجم به چاپ می‌رسید.

در صفحهٔ دوم تقویم، عکس سلاطین و روحانیون و یا عکس منجمین و استاد منجمین به چاپ می‌رسید. تصاویر پشتِ جلد تقویم‌های قدیمی‌تر حاوی ترنج و لچک به تقلید از نسخه‌های خطی بوده و بعدها تصاویر میمون و گاو و موش و خرگوش ـ مربوط به هرسال ـ جایگزین آنها شد.

نمونه‌ای از تقویم سید جلال‌الدین طهرانی در سال ۱۳۱۴ هجری شمسی است که ماه‌ها به صورت ماه‌های قدیم ایران؛ فروردین، اردیبهشت و ... دیده می‌شود. در ستون‌های جدول به‌ترتیب؛ روزها، سال قمری، شمسی،

میلادی، تقویم رومی، فارسی، ترکی و جلالی درج شده است. همچنین در ادامه ستون‌های؛ جای ماه یا موضع قمر، روزهای تاریخی یا توقیعات، اذان صبح و طلوع و غروب آفتاب هم آمده است. در تقویم‌های نجومی، موضع قمر که نشان‌دهنده زمان مناسب برای انجام امور است از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. این ستون زمان ورود قمر به هر یک از بروج دوازده‌گانه را نشان می‌دهد که برای سعد و نحس امور کاربرد داشته است.

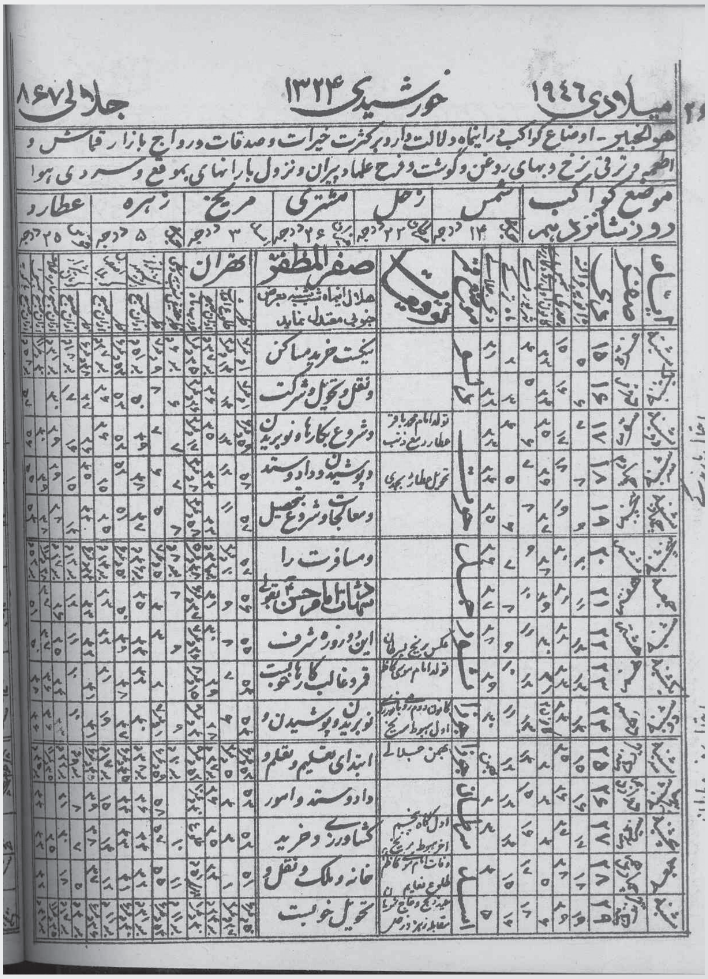
میلادی ۱۹۴۶ خورشیدی ۱۳۲۴ جلالی ۸۶۷

در بیشتر این تقویم‌ها علاوه بر این، در صفحات آخر مطالب رویت هلال ماه، کسوف و خسوف جزئی و کلی، جدول معرفت احکام سال (سعد و نحس روزها و ساعات) بر اساس تقویم‌های ۱۲ حیوانی، پیش‌بینی خشکسالی و باران و طوفان و ... نیز درج شده است.

از جمله تقویم‌های چاپ سنگی و فارسی موجود در کتابخانه بنیاد ایران‌شناسی که مشخصات و ویژگی‌های برخی از آنها در مطالب بالا اشاره گردید به ترتیب سال عبارت‌اند از؛

- تقویم سال‌های۱۲۸۸ـ ۱۲۸۰ شمسی برابر با ۲۷ـ ۱۳۱۸ قمری – استخراج: میرزا محمود خان نجم‌الملک
- تقویم سال ۱۲۹۰ـ ۱۲۸۹ شمسی برابر با ۳۰ـ ۱۳۲۸ قمری – استخراج: میرزا عبدالغفار خان نجم‌الدوله
- تقویم سال ۱۳۰۱ شمسی برابر با سال ۴۱ـ۱۳۴۰ قمری ـ استخراج: ملامحمدمهدی منجم‌باشی
- تقویم سال ۱۳۰۶ـ۱۳۰۴ شمسی برابر با سال ۴۵ـ۱۳۴۳ قمری ـ استخراج: میرزا عبدالغفارخان نجم‌الدوله
- تقویم معارف سال ۱۳۰۷ـ۱۳۰۶ شمسی برابر با ۴۷ـ ۱۳۴۵ قمری – استخراج میرزا علی‌اصغرخان حکمت
- تقویم تربیت سال ۱۳۰۸ شمسی برابر با ۴۸ـ ۱۳۴۷ قمری –استخراج: میرزا محمدعلی‌خان تربیت

ـ گاهنامه سال ۱۵ـ ۱۳۱۰ شمسی برابر با ۱۳۵۶ـ۱۳۴۹ قمری ـ استخراج: سید جلال‌الدین طهرانی

ـ تقویم فارسی سال ۱۹ـ ۱۳۱۱ شمسی برابر با ۶۰ـ ۱۳۵۰ قمری ـ استخراج: حبیب‌الله نجومی ابن منجم‌باشی

ـ تقویم فارسی سال ۱۸ـ ۱۳۱۶ شمسی برابر با ۵۹ـ۱۳۵۶ قمری ـ استخراج: میرزا اسمعیل مصباح

ـ تقویم سال ۲۶ ـ ۱۳۲۰ شمسی برابر با سال ۶۷ـ۱۳۶۰ قمری ـ استخراج: حبیب‌الله نجومی ابن منجم‌باشی

ـ تقویم سال ۱۳۲۰ شمسی برابر با سال ۶۱ـ۱۳۶۰ قمری ـ استخراج: محی‌الدین قدسی

ـ تقویم فارسی سال ۴۸ـ۱۳۶۰،۱۳۳۰ـ۱۳۵۰شمسی برابربا ۸۹ـ۱۴۰۲،۱۳۷۰ـ ۱۳۹۱قمری ـ استخراج:حبیب‌الله نجومی ابن‌منجم‌باشی

ـ تقویم فارسی سال ۱۳۳۳ شمسی برابر با ۷۵ـ۱۳۷۴ قمری – استخراج: عبدالله نوبخت منجم‌باشی

ـ تقویم فارسی سال ۱۳۳۵ شمسی برابر با ۷۶ـ۱۳۷۵ قمری – استخراج: شیخ عبدالنبی کشفی خراسانی منجم‌باشی

ـ تقویم فارسی سال ۳۷ـ۵۰،۱۳۳۶ـ ۱۳۴۹ شمسی برابر با ۷۷ـ۹۱،۱۳۷۶ـ ۱۳۸۹ قمری – استخراج: عباس مصباح‌زاده

ـ تقویم فارسی سال ۱۳۵۷شمسی برابر با ۲۵۳۷ شاهنشاهی و ۹۹ـ۱۳۹۸ قمری –استخراج: عبدالله نوبخت منجم‌باشی

منابع :

(پایگاه اطلاع‌رسانی مرکز تقویم موسسهٔ ژئوفیزیک دانشگاه تهران) http://calendar.ut.ac.ir

صیاد، محمدرضا. (۱۳۷۵). پیدایش و سیر تحول تقویم هجری شمسی؛ میراث جاویدان، ویژه تاریخ علم در اسلام و ایران، شماره ۳ و ۴

عابددوست،حسین؛ آیت‌اللهی، حبیب‌الله (۱۳۸۹). سیرتغییر وتحول تقویم در ایران و تحلیل نمادهای کهن گاهشماری ایرانی در تقویم‌های رقومی دوره اسلامی؛ فصلنامه نگره، شماره ۱۶

مهران، مهدی (۱۳۹۰). تقویم پارینه آید به کار، بررسی چند تقویم خطی و چا پ سنگی دوره قاجار؛ پیام بهارستان، شماره ۱۴

بخش دوم: کنترل عوامل آسیب‌رسان و روش‌های نگهداری اسناد

مریم جعفری نائینی

۱. کنترل نور محیط

۱ـ۱. حداقل نور آفتاب در روز باید وارد اتاق یا مخزن کتاب‌ها شود.

۱ـ۲. درصورتی که دیوار مخازن و اتاق نگهداری با مواد رنگی سفید مثل تری اکسید تیتانیوم یا روی سفید رنگ‌آمیزی شده باشد، حداکثر اشعه ماوراء بنفش جذب دیوارها خواهد شد.

۱ـ۳. می‌توان با نصب پرده، باعث کاهش شدت نور آفتاب و این‌گونه تشعشعات به داخل اتاق کتابخانه شد.این امر به‌ویژه در روزهای بلند تابستان، صبح‌ها و عصرها اهمیت دارد.

۱ـ۴. برای جلوگیری از ورود اشعه ماوراء بنفش فیلتر و صافی‌های (V.U) روی لامپ‌ها و منابع مولد نور تعبیه شده باشد که قسمت اعظم این تشعشعات را جذب کرده و مانع تابش آنها به اشیاء شود.

۱ـ۵. شدت تابش نور نباید از ۱۰۰ لوکس تجاوز کند و مقدار روشنایی در مخازن کتاب باید چیزی میان ۵۰ و ۱۰۰ لوکس باشد.

۱ـ۶. ویترین‌هایی مخصوص کتاب‌ها یا دیگر اسناد باید به‌صورت مصنوعی از خارج ویترین روشن کرد.

۱ـ۷. نباید یک تنها یک صفحه واحد از کتاب‌ها و دست‌نوشته‌ها به نمایش گذاشته شود، بلکه صفحات کتاب یا اسناد باید مرتباً تعویض شوند.

۱ـ۸. سند مکتوب هیچ وقت نباید در معرض تابش مستقیم آفتاب و یا تابش دراز مدت نورهای مصنوعی قرار گیرد. همچنین اسناد و کاغذها نباید در تاریکی درازمدت قرار گیرند؛ زیرا تاریکی شرایط مناسب را برای رشد قارچ ها و عوامل بیولوژیک فراهم می‌آورد.

۲. کنترل دما

۲ـ۱. دمای محیط کتابخانه یا محل نگهداری اسناد باید بین۱۸ الی $۲۳^{\circ C}$ و رطوبت نسبی بین ۵۰ تا ۵۵ درصد باشد و از نوسانات دما و رطوبت نسبی جلوگیری شود. بنابراین برای کنترل این دو، نصب دماسنج و رطوبت‌سنج در محل نگهداری الزامی است.

۲ـ۲. در یک مجموعه خصوصی یا منزل باید توجه داشت دیواری که طبقات کتابخانه بر آن نصب می‌شود مستقیماً در معرض تابش نور خورشید و گرمای آن نباشد. همچنین طبقات کتابخانه نباید نزدیک یا روی رادیاتور شوفاژ قرار گیرند.

۳ـ۲. از نصب سندهای قاب شده بالای رادیاتور شوفاژ یا روبروی کانال کولر جلوگیری شود.

۴ـ۲. کتابخانه در محیطی که شومینه قرار دارد و یا مستقیماً با آشپزخانه در تماس است قرار نگیرد.

۵ـ۲. در صورت رطوبت بالا در محیط، حتماً باید در طول زمان کتاب‌ها باز شده تا هوا بخورند. همچنین باید محیط گرم شود تا رطوبت اضافی از بین برود و دما و رطوبت متعادل شود. در صورتی که این موارد امکان‌پذیر نیست، درون ظروف پهن و کم‌عمق به اندازه یک کاسه کوچک ماده سیلیکاژل ریخته و در قفسه کتابخانه قرار داده تا رطوبت اضافی گرفته شود. در مقابل، اگر رطوبت محیط کم بوده و هوا بسیار خشک است، باید به‌وسیله ظروف آب روی حرارت یا دستگاه بخور محیط را بخور داده تا رطوبت متعادل شده از خشک شدن کاغذها جلوگیری کند. برخی از کتاب‌ها، به اندازه‌ای برای مجموعه‌داران با ارزشند که آنان را درون گاوصندوق نگهداری می‌کنند. در این‌صورت برای جلوگیری از جذب رطوبت داخل گاوصندوق حتماً باید ظروف محتوی سیلیکاژل داخل گاوصندوق قرار گیرد. همچنین برای محافظت از کتاب در محیط تاریک گاوصندوق حتماً هر از چندگاهی کتاب را در نور داخل منزل ورق زد تا از نفوذ قارچ و کپک به آن جلوگیری شود.

۳. کنترل کیفیت هوا

۱ـ۳. گردگیری منظم کتاب‌ها به‌وسیله جاروبرقی‌های مرمتی که مکش آن تحت کنترل باشد. در صورت عدم دسترسی به این جاروبرقی‌ها روی سند یا کتاب توری آلومینیوم قرار داده و با جاروبرقی خانگی با فاصله ۵ سانتیمتر از توری با کنترل حداقل مکش، گرد و غبار را از روی کاغذ موردنظر پاک کنید. نکته مهم اینکه گرد و غبار روی کتاب‌ها و اسناد را نباید با دستمال یا وسیله دیگر جابه‌جا کرد بلکه باید حتماً با دستگاه مکنده زدود. همچنین لازم است اسناد و کاغذهای ظریف و شکننده را به وسیله دست و با قلم‌موی خشک تمیز کرد.

۲ـ۳. در مخازن کتابخانه‌ها، جریان هوا از اهمیت زیادی برخوردار است. در واقع برای جلوگیری از هوای راکد، وجود یک سیستم بادبزن ضروری است. حتی در محیط‌هایی که آلودگی وجود ندارد؛ حتماً باید هوا جریان داشته باشد اما هنگامی که آلودگی بالاست (مثلاً منزل در محیط‌های صنعتی یا مرکز شهر قرار دارد) نگهداری کتاب‌ها را در قفسه‌ای بسته مناسب‌تر است.

۳ـ۳. در مکان‌هایی مانند کتابخانه شخصی یا موزه‌ها برای جلوگیری از نفوذ گاز دی‌اکسید سولفور نصب هواکش مناسب با فیلترهای مخصوص تصفیه الزامی است.

۴. عوامل بیولوژیکی

۴ـ۱. رشد قارچ‌ها و کپک‌ها در دمای ۲۲ تا ۲۴ درجه سانتیگراد و رطوبت بین ۴۵ تا ۵۵ درصد متوقف می‌شود و برای از بین بردن آنها حتماً محیط و کتاب‌ها باید به دست متخصصان ضدعفونی شود.

۴ـ۲. برای جلوگیری از ورود حشرات به داخل منزل و کتابخانه باید ورودی، در و پنجره یا روزنه جریان هوا علیه ورود حشرات به توری ریز یا نایلون مشبک کشیده شده روی چهارچوب محکم مجهز شود.

۴ـ۳. کتاب‌هایی فشرده کنار هم قرار گرفته و روزنامه‌ها یا اوراقی که با طناب یا نخ بسته‌بندی شده به جهت ایجاد محیطی تاریک و بدون نفوذ هوا بین اوراق، محل مناسبی برای رشد قارچ و کپک است. این کتاب‌ها و روزنامه‌ها را باید هر از گاهی هوادهی کرد.

۴ـ۴. محیطی نگهداری کتاب و اسناد باید تمیز و عاری از خوراکی و پسمانده‌های آن باشد زیرا خرده‌های خوراکی حشرات را جذب می‌کند.

۴ـ۵. همیشه محیط باید خنک نگهداشته شود تا مانع رشد موجودات بیولوژیکی و حشرات شود.

۴ـ۶. فضولات کبوترها عامل مناسبی برای حمل حشرات و آلوده کردن محیط است. در صورت تغذیه آنها در محیط‌هایی مانند لبه‌های پنجره و دیوار، امکان نفوذ این آلودگی‌ها و حشرات به داخل منزل و کتابخانه بسیار زیاد است. نگهداری حیوانات خانگی در منزل خود عامل نفوذ حشرات و عوامل بیولوژیک مضر برای کتاب‌ها و اسناد ارزشمند است.

توصیه‌های کلی

۱. قفسه‌های چوبی کتابخانه باید عایق شده و غیرقابل اشتعال و مقاوم در مقابل قارچ و حشرات باشند. قفسه‌های فلزی نیز باید رنگ شده و سوراخ داشته باشد تا جریان هوا از میان آن به راحتی حرکت کند.

۲. برای نگهداری کتاب‌های با ارزش حتماً باید آنها را درون جعبه‌های مقوایی که از مواد بدون اسید ساخته شده‌اند قرار داد تا از نفوذ گرد و غبار و رطوبت به آن جلوگیری شود.

۳. از نگهداری کتاب و اسناد داخل روزنامه یا کاغذهای باطله و همچنین جعبه‌های مقوایی نامرغوب اجتناب کرد زیرا کیفیت پایین و اسیدیته بالای این مواد، موجب اسیدی شدن اسناد می‌شود.

۴. باید از مرمت‌های غیراصولی و مخرب، توسط چسب‌های نواری و کاغذی جلوگیری کرد

زیرا این مواد سبب اسیدی شدن، فرسودگی و نابودی کاغذ در آن محل می‌شوند. در مقابل برای برچسب زدن و چسباندن کاغذ روی عطف کتاب در کتابخانه حتماً باید از چسب‌های غیراسیدی و مخصوص به نام فیلموپلاست استفاده کرد.

۵. باید از زدن سنجاق‌های فلزی در دراز مدت به اوراق خودداری شود، زیرا در شرایط مساعد و مرطوب باعث زنگ‌زدگی روی کاغذ می‌شود.

۶. کتاب نباید در درازمدت به حالت باز نگهداری شود زیرا عطف آن صدمه خواهد دید. ترجیحاً برای مطالعه و نمایش کتاب‌های نفیس از رحل استفاده شود.

۷. بهتر است برای مطالعه کتاب‌های نفیس اصل کتاب در اختیار قرار نگیرد و کپی از آن تهیه شود و مورد مطالعه قرار گیرد. برای جلوگیری از صدمات ناشی از دستگاه‌های کپی بهتر است از اسناد و کتاب‌های نفیس عکس بدون فلاش یا میکروفیلم تهیه شود، زیرا دستگاه‌های کپی گرمایی حدوداً ۷۰ درجه سانتیگراد تولید می‌کنند که خود به کاغذ آسیب جدی وارد می‌کند. همچنین در حین گرفتن کپی از کتاب‌ها، فشاری که به عطف و شیرازه کتاب وارد می‌شود باعث از هم‌گسیختگی کتاب‌های آسیب‌دیده و حساس می‌شود.

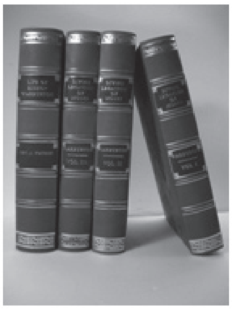

روش غلط نگهداری از کتاب

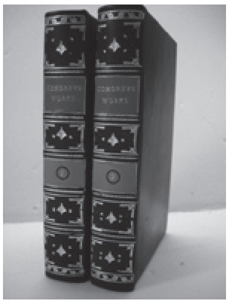

روش صحیح نگهداری از کتاب

تمیز کردن گرد و غبار با قلم مو و دستگاه مکش مرمتی

۸. دیواری که کتابخانه به آن تکیه داده شده از لحاظ رطوبت و رد شدن لوله آب از آن کنترل شود؛ چه بسا ترکیدگی تصادفی لوله در آن دیوار خسارات جبران‌ناپذیری به کتابخانه وارد می‌کند.

۹. کتابخانه یا سند نصب شده به دیوار در نزدیکی پریز برق قرار نگیرد.

۱۰. خاک گلدان طبیعی زمینه رشد قارچها، کپک‌ها و حشرات آسیب‌رسان به کاغذ را فراهم می‌کند؛ بنابراین لازم است از قرار دادن گلدان‌های طبیعی در محیط بایگانی و آرشیو خودداری شود. همچنین وجود گیاهان در این محیط‌ها سبب تولید اکسیژن میشود که خود عامل مهم فرسودگی این آثار اند.

۱۱. لازم است روش چیدمان کتاب‌ها در کتابخانه به‌صورت عمودی باشد و از قرار گرفتن کتاب‌ها به‌صورت شیب‌دار و زاویه‌دار جلوگیری شود زیرا به عطف کتاب صدمه جدی وارد می‌کند.

در پایان لازم به ذکر است که ضروری است از نوشتن داخل کتاب خودداری شود، هنگام مطالعه از خوردن و آشامیدن پرهیز گردد، کتاب‌ها در دسترس کودکان قرار نگرفته و در نهایت درصورت آسیب دیدن کتاب یا اسناد حتماً از مرمتگران متخصص کمک گرفته شود.

منابع در شماره نخست ذکر شده است.

کتابخانه‌های ایران در دوران مغول

رقیه متانی

کتابخانه، در تاریخ گذشته ایران و با توجه به سوابق فرهنگی ایرانیان از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده است، چنانچه در سال‌های قبل از حملهٔ مغول نیز می‌توان اوج تمدن، فرهنگ و گسترش مراکز علمی را در ایران و جهان اسلام مشاهده کرد. با حملهٔ مغول، آثار بسیاری از دانشمندان و متفکران این دوره در بیشتر مساجد، مدارس و کتابخانه‌های خراسان و ماوراءالنهر از میان رفت. یاقوت حموی در کتاب معجم‌البلدان،کتابخانه‌های کمالیه و عزیزیه را در مسجد جامع مرو، از جمله کتابخانه‌هایی می‌داند که در اثر حملهٔ مغول به غارت و نابودی رفته‌اند. (حموی، ۲۸) لطمهٔ بزرگ این تهاجم برهم ریختن مراکز و مجامع علمی بود که علاقمندان به دانش و فرهنگ آن را با صرف وقت و هزینه به وجود آورده بودند. با وجود تمامی این تهاجم‌ها، اندک مراکز علمی باقی‌مانده، کوشیدند تا بار دیگر مشعل فرهنگ و ادب فارسی را دوباره روشن نگاه دارند.

انواع کتابخانه‌هایی که در تاریخ ایران بعد از اسلام به‌وجود آمدند را می‌توان به سه دسته تقسیم کرد: کتابخانه‌های مساجد، کتابخانه‌های مدارس دینی، کتابخانه‌های شخصی.

کتابخانه‌های مساجد: بعد از ورود اسلام به ایران، مسجد نخستین نهاد اسلامی بود که در شهرها و مناطقی که ساکنان آن به اسلام گرویده بودند، تأسیس می‌شد و مرکز اجتماع فرهنگی، سیاسی و دینی مسلمانان بود. مساجد دارای کارکرد آموزشی و حلقه‌های درس بود که در آن کتابخانه‌هایی نیز برای استفاده طلاب و مدرسان تأسیس می‌شد. در آغاز، مؤلفان مسلمان کتاب‌های خود را وقف مساجد می‌کردند و گذشته از قرآن، کتاب‌های حدیث، تفسیر، سیره، فقه و کلام که مورد استفاده طلاب بود در آن نگهداری می‌شد. در شهرهای ایران مانند سایر نقاط جهان اسلام مسجد جامع بزرگ‌ترین و قدیمی‌ترین و معتبرترین مساجدی بود که کتابخانه‌های عظیم داشت و کتابخانهٔ عمومی نیز به شمار می‌رفت. مانند مسجد عتیق شیراز، مسجد جامع کبیر اصفهان، مسجد جامع شوشتر و مسجد جامع یزد. (انصاری، ۹ـ۱۰) بعد حمله مغول بسیاری از مساجد از بین رفت و کتابخانه‌ها که اغلب در خراسان و ماوراءالنهر قرار داشت، در آتش سوخت. بعد از حملهٔ مغول تا قرن ۱۴ اطلاع زیادی از کتابخانه‌های مساجد در دست نیست و ظاهراً کتابخانه‌های مساجد در جریان حملات مغول و یورش‌های پس از آن و آتش‌سوزی کتابخانه‌ها به دست اشرار محلی در شهرها و روستاها برای چپاول، رشد خانقاه‌ها، گسترش مدارس و توجه پادشاهان صفویه و قاجاریه به آستانه‌های مقدسه و امامزادگان شیعی و وقف مجموعه کتاب‌های شخصی و خاندانی به این اماکن، اهیمت رونق گذشته خود را از دست دادند.

کتابخانه‌های مدارس دینی: کتابخانه‌ها بخشی از تشکیلات و سازمان مدارس دینی بود که در خدمت مدرسان و دانشجویان علوم دینی قرار داشت. از نخستین این کتابخانه‌ها اطلاعی در دست نیست، اما ظاهراً کهن‌ترین کتابخانه‌های مدارس دینی از آن مدرسهٔ ابوحفص فقیه باشد که در نیمهٔ قرن سوم هجری در بخارا تأسیس شد. در همین قرن در نیشابور مدارس متعددی بنا شد تا جایی که ابواسحاق نیشابوری را پرچمدار نهضت تأسیس مدارس آن شهر دانسته‌اند. (ناجی، ۸۲) همچنین مدارس متعددی به همراه کتابخانه از جمله کتابخانهٔ مدرسهٔ سعیدیه، کتابخانهٔ مدرسهٔ قشیریه، کتابخانه مدرسهٔ سلطانیه در قرن ۴ در خراسان ساخته شد. در قرون بعدی نیز کتابخانهٔ بزرگ غزنه توسط سلطان محمود غزنوی، کتابخانهٔ مدرسهٔ ملکشاه اصفهان نیز به دستور ملکشاه سلجوقی برای حنفی‌ها و شافعی‌ها ساخته شد. (ناجی، ۳۶ـ۳۸) خواجه نظام‌الملک نیز مدارس زیادی در ایران بنا کرد که در همهٔ این نظامیه‌ها کتابخانه‌های عظیمی در جوار مدارس و مساجد وجود داشت. بعد از حملهٔ مغول بسیاری از این مساجد و مدارس به همراه کتابخانه‌های آن‌ها ویران و یا به آتش کشیده شد که از آن جمله، کتابخانهٔ مسعود بیگ در بخارا، کتابخانهٔ مدرسهٔ با عظمت ساوه و کتابخانه‌های بلخ، مرو، نیشابور و غزنه را می‌توان نام برد.

کتابخانه‌های شخصی: در قرون گذشته چون کتاب‌ها به صورت دست نوشته بود، تنها کسانی قادر به خرید کتاب بودند که ثروت و صاحب مالی بودند یا عشق و علاقه وافری به علوم و معارف داشتند، گذشته از آنان بسیاری از پادشاهان و امرا در جهان اسلام و ایران به مقام معنوی علما و دانشمندان و هنرمندان حرمت می‌نهادند و آن‌ها را حمایت‌های مادی و معنوی خود برخوردار می‌کردند. بسیاری از فرمانروایان خود اهل علم و دانش بودند، اما تظاهر به آن را موجب فخر خود می‌دانستند و در گردآوری کتاب و تأسیس کتابخانه با هم رقابت می‌کردند. بدین ترتیب کتابخانه‌های شخصی شامل کتابخانه‌های پادشاهان، شاهزادگان، امیران، کتابخانه‌های سلطنتی و کتابخانه‌های وزیران، عالمان و دانشمندان می‌شده است که هرکدام به دلیلی اقدام به تأسیس کتابخانه می‌کردند. کتابخانه عمادالدوله دیلمی، کتابخانه عضدالدوله دیلمی در شیراز، کتابخانه نوح بن منصور سامانی در ماوراءالنهر، کتابخانه سلطان محمود غزنوی در غزنه، کتابخانه اتسز خوارزمشاه، کتابخانه بایسنقر میرزا، کتابخانهٔ ابن‌عمید وزیر رکن‌الدوله دیلمی و کتابخانه صاحب بن‌عباد از جمله کتابخانه‌های شخصی و منحصر به فرد بوده است. (همایونفرخ، ۳۶) همانطور که گفته شد در دورهٔ حمله مغولان بخشی از میراث مادی و معنوی و فرهنگی ایران از جمله کتابخانه نابود شد و تنها سرزمین فارس و یزد و کرمان بر اثر تدبیر و دوراندیشی حاکمانشان از هجوم و غارت حفظ شد و بسیاری از علماء و دانشمندان، هنرمندان و بازرگانان کشور که از حملهٔ مغول جان سالم به در برده بودند از ترس جان خود به این مناطق مهاجرت کردند و یا به دربار سلاجقه روم شرقی و ممالیک مصر پناه بردند و در شهرهایی چون قونیه، ارزروم و قاهره ساکن شدند. (همایونفرخ، ۸۳) مغولان بعد از فتح سرزمین پهناور ایران چون قادر به ادارهٔ سرزمین نبودند، از وجود سیاستمداران

و دانشمندان ایرانی مانند عطاملک جوینی، خواجه نصیرالدین طوسی و خواجه رشیدالدین فضل‌الله و خواجه غیاث‌الدین محمد و ... استفاده کردند. این افراد از ویرانی بیشتر مراکز علمی و فرهنگی ایران توسط مغولان جلوگیری کردند و به تدریج آنان را با آداب و فرهنگ ایرانی آشنا و مأنوس ساختند و با حمایت مادی و معنوی پادشاهان مغول، علماء و دانشمندانی که طی این سال‌ها در سراسر کشور پراکنده بودند به تحقیق و تدریس و تصنیف دعوت شدند و مورد حمایت قرار گرفتند. کانون ادب و فرهنگ که تا پیش از این در خراسان بود برای همیشه از آن دیار رخت بربست و به ولایت فارس، کرمان و یزد منتقل شد. در این زمان بزرگ‌ترین مدارس در یزد در حال ساخت بود. چنانچه در فاصله سال‌های ۷۱۲ تا ۸۰۰ دارالعلم‌هایی در یزد ساخته شد که در نتیجه این شهر ملقب به دارالعلم گردید. برای تأسیس هر مدرسه‌ای کتابخانه لازم بود و کسانی که به ساخت مدرسه می‌پرداختند چهار اصل را در نظر می‌گرفتند: ۱. ساختمان مدرسه، ۲. تعیین مدرسه، ۳. تهیه کتاب، ۴. تأسیس کتابخانه.

کتابخانۀ مدرسه رشیدیه (خانقاه رشیدیه) در یزد مختص عرفا و متصوفه، کتابخانۀ مدرسۀ حسینیان (حسینیۀ یزد)، کتابخانۀ مدرسۀ میرآخور از مدارس امیر مبارزالدین محمد مظفری، کتابخانۀ مدرسۀ مظفریه میبد یزد از بناهای امیر مظفری، کتابخانۀ مدرسۀ کمالیه، کتابخانۀ شرف‌الدین علی یزدی در یزد، کتابخانه محمود بن ملکشاه آملی در آمل، کتابخانه مدرسۀ دارالشفای شیراز و کتابخانه شیخ صفی‌الدین اردبیلی در اردبیل از جمله کتابخانه‌های معروف این زمان بودند. (همایونفرخ، ۹۵-۱۰۰)

همانطورکه گفته شد مغولان بعد از به خدمت گرفتن تعدادی از دانشمندان و وزراء ایرانی و آشنایی با فرهنگ ایرانی و اسلامی تلاش کردند تا به تجدید و احیای بخشی از میراث معنوی ایران که در اثر حملۀ آن‌ها از بین رفته بود، بپردازند. در این زمان افرادی چون عطاءالملک جوینی، خواجه نصیرالدین طوسی و خواجه رشیدالدین فضل‌الله و خواجه غیاث‌الدین محمد، شمس‌الدین جوینی و ... سهم بزرگی را برای تجدید فرهنگ و ادب ایرانی ایفا کردند و مراکز علمی و ادبی و کتابخانه‌های عظیمی را برپا داشتند. از جمله معروف‌ترین این کتابخانه‌ها عبارتند از:

- **کتابخانه رصدخانه مراغه:** از بزرگ‌ترین و مهم‌ترین کتابخانه‌های ایران و جهان اسلام در قرون ۷ و ۸ ه.ق است. خواجه نصیرالدین طوسی فیلسوف، منجم و ریاضیدان شیعی به دستور هلاکوخان مغول رصدخانۀ مراغه را در سال ۶۵۷ بنا کرد. برای فراهم ساختن آلات این رصدخانه و نیز تهیۀ کتاب، هلاکو دستور داد تا مخارج آن از خزانه دولت و یک دهم عواید اوقاف ولایت در اختیار خواجه نصرالدین قرار داده شود. (نخجوانی، ۴۳) این رصدخانه به همراه کتابخانه‌ای عظیم بنا شد و کتب فراوانی از خراسان، بغداد، موصل و دمشق که غارت شده بود به کتابخانه رصدخانه منتقل گردید. خواجه مأمورانی را به شهرهای مختلف گسیل می‌کرد تا کتاب‌های علمی را تهیه و برای او بفرستند؛ چنانچه شمار این کتاب‌ها را بالغ بر چهارصد هزار نسخه نوشته‌اند. (مدرس رضوی، ۴۵-۴۸)

- **کتابخانه شنب غازان** در مجتمعی که به شنب غازان معروف بود به دستور غازان‌خان ساخته شد که این مجتمع دارای مسجد، مدرسه، خانقاه، گرمابه، بیت‌القانون و کتابخانه بود. از جمله وظایف کتابخانه غازان اصلاح و مرمت کتاب‌ها و نیز تولید و استنساخ کتاب‌های جدید بود. در این کتابخانه افرادی از هنرمندان ایرانی، چینی، مغولی مشغول به کار بودند و هزینهٔ کتابخانه نیز از موقوفاتی حاصل می‌شد که غازان بدان وقف کرده بود.

- **کتابخانه ربع رشیدی** از دیگر کتابخانه‌های بزرگ جهان اسلام و ایران در نیمه اول قرن ۸ هجری است. ربع به اصطلاح امروز شهرک فرهنگی یا مجتمع آموزشی و علمی آن زمان بود که تأسیسات تولیدی، صنعتی و بازار داشت. (بروشکی، ۳۸) ربع رشیدی که توسط خواجه رشیدالدین وزیر غازان خان در شمال شرقی تبریز بنا شد دارای ۲۴ کاروانسرا، ۱۵۰۰ مغازه، ۳۰۰۰۰ خانه و محلات گوناگون، حمام‌ها، باغ‌ها و کارخانه‌های متعدد بود. همچنین ربع رشیدی دارای تأسیساتی مانند خانقاه، دارالضیافه (مهمانسرا)، دارالشفاء (بیمارستان و دانشکده پزشکی) و بیت‌الکتب بود. ربع رشیدی زیر نظارت سه مقام ارشد متولی، مشرف و ناظر قرار داشت که در واقع هیأت مدیره ربع بودند. (بروشکی، ۷۸ـ۸۰) خواجه رشیدالدین از چند و چون همه کتاب‌های موجود در کتابخانه آگاه بود و مقرر داشت که مشخصات دقیق کتاب‌ها در فهرستی فراهم و این فهرست‌ها نزد متولی ربع رشیدی محفوظ باشد. وی برای هر قسمت از کتابخانه یک «خازن» یا همان کتابدار و یک «مناول» یا امانت‌دهنده تعیین کرد که این افراد می‌بایست دارای شرایط اخلاقی و علمی باشند و حتماً نویسنده، صاحب معرفت و کتابشناس و برای هرکدام یک شرح وظیفه و حقوق در نظر گرفته بود. تمام کتاب نزد خازن بود و هر کتابی که اضافه می‌شد به فهرستی که در نزد متولی بود اضافه می‌شد و کتاب به وسیلهٔ متولی مهر و امضاء و در جای خود نگهداری می‌شد. شیوه امانت هم طبق مقررات وضع شده توسط خواجه رشیدالدین بود و امانت‌گیرنده کتاب را همان جا مطالعه می‌کرد و برای بیرون بردن کتاب می‌بایست ودیعه می‌داد. و اگر امانت‌گیرنده مورد اعتماد متولی بود بدون ودیعه کتاب‌ها را بیرون می‌برد. در این کتابخانه علاوه بر قرآن‌های ارزشمند به خط کاتبان و عالمان، کتاب‌های گوناگونی به زبان‌های فارسی، عربی، چینی و ... فراهم شده بود. دانشمندان از نقاط مختلف به تبریز می‌آمدند یا این که خواجه خود از آن‌ها دعوت می‌کرد تا از این مجموعه عظیم بهره‌مند شوند. این کتاب‌ها را نه تنها خواجه رشیدالدین از طریق خریداری و نسخه‌برداری تهیه می‌کرد، بلکه با تشویق و تحریض و مسابقه کتاب‌نویسی از رشته‌های گوناگون علمی، علما و دانشمندان را بر آن می‌داشت که آثار خود را به کتابخانه ربع رشیدی بفرستند. بعد از کشته شدن خواجه رشیدالدین ربع رشیدی به غارت رفت و بعد از او پسرش غیاث‌الدین محمد که چند سالی به وزارت رسید در حفظ و عمران ربع کوشید اما با کشته شدن او نیز ربع رشیدی غارت و ویران شد. (خواجه رشیدالدین، ۱۸۹ـ۲۵۱)

منابع

انصاری، نوش‌آفرین، کتاب و کتابداری: مجموعه مقالات، تهران، توس، ۱۳۵۴.

حموی، یاقوت، معجم‌البدان، ترجمهٔ علینقی منزوی، جلد ۵، تهران، میراث فرهنگی کشور، ۱۳۸۰.

رشیدالدین فضل‌الله، وقفنامهٔ ربع رشیدی، زیر نظر مجتبی مینوی و ایرج افشار، تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۵۶.

رجبی، محمدحسن، کتابخانه در ایران، تهران، دفتر پژوهش‌های فرهنگی، ۱۳۸۱.

مدرس رضوی، محمدتقی، احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی، تهران، اساطیر، ۱۳۷۰.

مجموعه مقالات اولین سمینار تاریخی هجوم مغول به ایران، ویرایش وهاب ولی، تهران، دانشگاه شهید بهشتی.

ناجی، محمدرضا، سامانیان در دوره شکوفایی فرهنگ ایرانی اسلامی، تهران، دفتر پژوهش‌های فرهنگی، ۱۳۸۰

نخجوانی، حسن، چهل مقاله، تبریز، خورشید، ۱۳۴۳.

همایونفرخ، رکن‌الدین، کتاب و کتابخانه‌های شاهنشاهی ایران، بی‌جا، وزارت فرهنگ و هنر، بی‌تا.

معرفی پایگاه‌های دسترسی آزاد (Open Access)

پایگاه مجموعه نقشه‌های دیوید رامسی

http://www.davidrumsey.com

سعید عضدالدینی ملکی
(کارشناس بنیاد ایران شناسی شعبه استان آذربایجان غربی)

پایگاه «مجموعه نقشه‌های تاریخی دیوید رامسی» مجموعه شخصی آقای رامزی است که توسط انجمن کارتوگرافی آمریکا تاسیس شده است. این مجموعه از سی سال پیش با هدف نگهداری نقشه‌های قدیمی مناطق مختلف جهان جمع‌آوری شده و اکنون دارای بیش از ۴۸۰۰۰ قطعه نقشه و تصاویر آنلاین است. این پایگاه با تمرکز بر نقشه‌های قرن ۱۸ و ۱۹ میلادی، نقشه‌هایی از کل جهان را در برمی‌گیرد.

بخشی از این مجموعه به نقشه‌های تاریخی خاورمیانه و ایران تعلق دارد. از جمله این نقشه‌ها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. نقشه ایران در ۱۸۲۳ م. از ف. لوکاس(F.lucas)
۲. نقشه ایران از م. مارتین در ۱۸۵۱ م(R.M.martin)
۳. نقشه ایران در سال ۱۸۲۷ م از فلیپ واندرمالن (philippic wandcrmaelen)
۴. نقشه جنوب غرب آسیا در ۱۹۲۲م
۵. نقشه آسیا در ۱۷۵۱ م که توسط جان آنویل(Jean anville) تهیه شده است.
۶. نقشه سیاسی خاورمیانه در ۱۸۵۶ م . از ج.و.کالتون (G.W.colton)

۷. نقشه سیاسی کشور های اسلامی (مصر تا ایران) از آدولف استیلر(Adolf stieler) که در سال ۱۸۷۵ تهیه شده است.

۸. نقشه ایران در ۱۹۲۲ م. از ج. بارتلومی(J.bartholonew)

۹. نقشه ایران در ۱۷۸۷م. از ریجوبرت بون (Rigobert Bonne)

۱۰. نقشه ایران در ۱۸۵۵م. از ج. گراسل(J.Grassl)

۱۱. نقشه ایران در ۱۷۳۶م از هرمان مول(Herman moll)

۱۲. نقشه ایران در ۱۸۳۱م. از جورج لونگ(Georglong)

۱۳. نقشه سیاسی ایران و امپراتوری عثمانی در ۱۸۳۱ م از جرج لونگ

۱۴. نقشه سیاسی که مرزهای ایران، ترکیه و افغانستان را در ۱۸۶۰ م مشخص می کند. این نقشه توسط سامو میشل (Samue Mitchell) تهیه شده است.

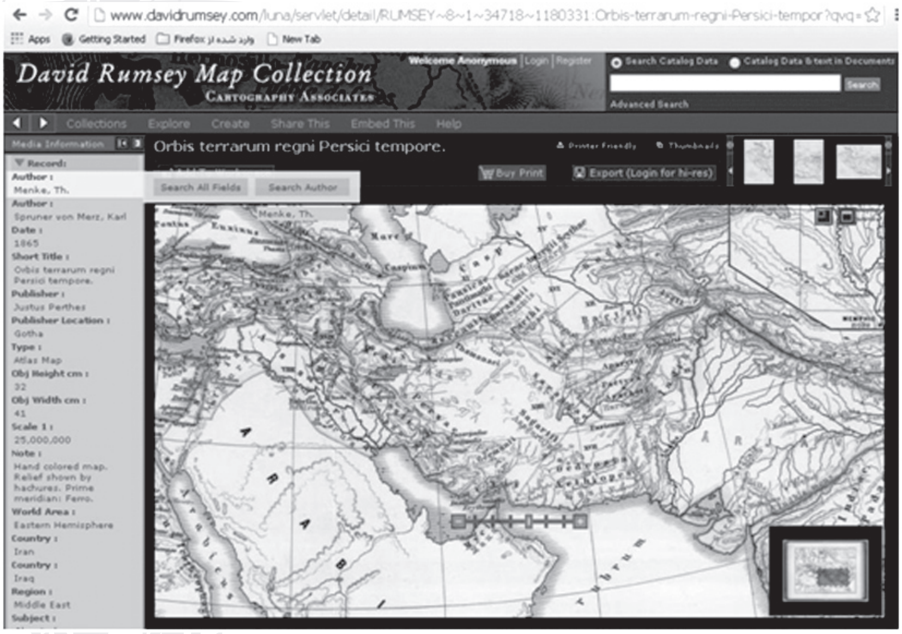

امکانات وب سایت:

Luna Imaging: نقشه‌های بزرگ به کمک این ابزار با اندازه کوچک نمایش داده می‌شود. همچنین با زوم کردن روی هر بخش، فقط تصاویر با کیفیت همان قسمت نمایش داده می‌شود. به این ترتیب مشاهده نقشه‌های بزرگ، به سادگی و بدون نیاز به دریافت یک فایل ۲۰ مگابایتی انجام می‌شود.

نمایش در گوگل ارث: نقشه‌ها را به صورت لایه‌ای جداگانه روی موقعیت واقعی در نرم‌افزار گوگل ارث نمایش می‌دهد. نقشه‌های قدیمی معمولا خطا دارند و روی نقشه امروزی منطبق

نمی‌شوند؛ در نتیجه نقشه‌ها تا حد امکان تغییر شکل داده شده‌اند تا با نقشه امروزی منطبق شوند. با این ابزار می‌توان گذشته یک محل را با وضعیت امروزیش مقایسه کرد.

نمایش روی گوگل مپ: محدوده هر نقشه روی گوگل مپ مشخص شده است.

جستجو بر اساس رتبه: ابزاریست که اخیرا به سایت اضافه شده است. کاربر می‌تواند محدوده زمانی و پارامترهای دیگر را تعیین کند و نقشه‌ها روی نقشه گوگل مشاهده کند.

Gis browsers: کاربر با این مرورگر می‌تواند؛ مجموعه از نقشه‌ها را از قبیل پوشش، اندازگیری و مقایسه در قالب ۲D و ۳ D بررسی کند.

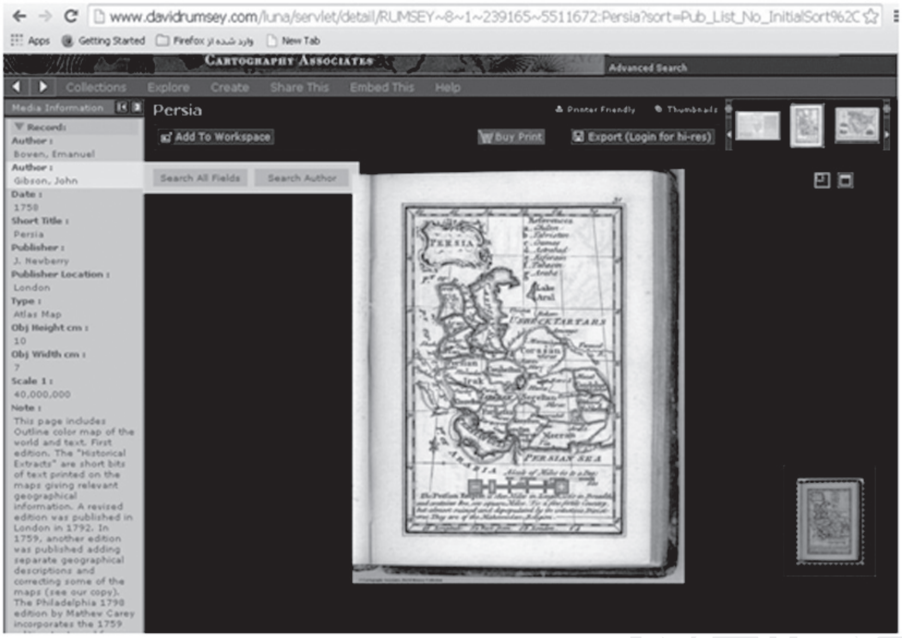

منابع:

۱ـ سایت رسمی http://www.davidrumsey.com

۲ـنشریه کتاب ماه تاریخ و جغرافیا ، آذر و دی ماه ۱۳۸۳ ، شماره ۸۶ و ۸۷، تاریخ در اینترنت ص ۱۱۲

۳ـ سایت نیمروز

فراخوان همایش

دهمین همایش نسخ خطی اسلامی در دانشگاه کمبریج

انجمن نسخ خطی اسلامی با همکاری بنیاد دانشنامه اسلامی و مرکز مطالعات اسلامی دانشگاه کمبریج دهمین همایش نسخ خطی اسلامی را در دانشکده مگدالن دانشگاه کمبریج انگلیس برگزار می‌کند. این همایش عرصه‌ای است برای انعکاس تحولات و فعالیت‌های مربوط به مرمت، حفاظت، فهرست‌نویسی، دیجیتالی کردن و پژوهش در زمینه نسخ خطی که در طی ۱۰ سال اخیر صورت گرفته است. تأثیر تحولات و درگیری‌های اخیر بر مجموعه‌های نسخ خطی اسلامی به عنوان مثال در مصر، سوریه، عراق، مالی، فلسطین و افغانستان؛ مطالعات موردی در زمینه تلاش‌های اخیر برای نجات نسخ خطی اسلامی؛ نقش جامعه جهانی و مؤسسات بزرگ جهانی مانند یونسکو و اینترپل در تعیین و بهبود سیاست‌های مدیریت بحران‌ها برای حفظ آثار اسلامی از جمله موضوعاتی است که در این همایش مورد بررسی قرار می‌گیرد. فناوری برای حفظ و نگهداری نسخ خطی اسلامی آسیب‌دیده یا در معرض آسیب، دیجیتالی کردن نسخ خطی که در شرایط غیراستاندارد و نامطلوب نگهداری می‌شوند، امنیت مجموعه‌های خطی در برابر غارت و چپاول و نقش بازارهای بین‌المللی هنر و نقش رسانه‌های ملی و بین‌المللی و شبکه‌های اجتماعی در جریان بحران‌های تأثیرگذار بر میراث فرهنگی از دیگر موضوعات مورد بحث در این همایش خواهد بود.

توضیحات:

- زمان برگزاری همایش: ۳۱ آگوست تا ۲ سپتامبر ۲۰۱۴ (۹ـ۱۱ شهریور ۱۳۹۳)
- زبان همایش انگلیسی و عربی است و مقالات به یکی از این دو زبان ارئه می‌شود.
- آخرین مهلت برای ارسال مقالات، روز دوشنبه، ۱۱ نوامبر ۲۰۱۳ بوده است.

نشانی پستی و الکترونیکی

The Islamic Manuscript Association Ltd. c/o 33 Trumpington Street, Cambridge CB2 1QY, United Kingdom

Fax: +44 1223 302 218

Email: submissions@islamicmanuscript.org

معرفی کتاب‌های جدید در حوزه ایران‌شناسی

کتاب‌شناسی فهارس دست‌نویس‌های اسلامی کتابخانه‌های جهان (جلد دوم)

تألیف: حسین متقی

ناشر: کتابخانه آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی (ره)

چکیده: این کتاب مشتمل بر معرفی مختصر فهرست‌های ۱۵ کشور دارای نسخه خطی اسلامی، شامل پاکستان، پرتغال، تاجیکستان، تانزانیا، تایلند، ترکمنستان، ترکیه، توگو، تونس، جزائر کومور، چاد، جمهوری چک، چین و دانمارک است که به ترتیب الفبایی کشورها، شهرها، کتابخانه‌ها و سال انتشار فهرست‌ها مرتب شده و ضمن اشاره به مختصاتِ کتاب‌شناختی، محتوای آثار را نیز به اجمال معرفی کرده است. در انجام اثر، فهرست نمایه‌های الفبایی شامل نمایه پدیدآوران فهرست‌های دستنویس، نمایه عناوین فهرست‌ها، نمایه مجموعه‌ها و کتابخانه‌ها، نمایه کشورها و شهرها، نمایه عناوین دستنویس‌های کهن معرفی شده از کتابخانه‌ها نیز آمده است. همچنین بررسی کتابنامه این اثر نشان دهنده آن است که در تهیه آن از مجموع ۳۳۵ کتاب و مقاله به زبان‌های متنوع بهره برده‌اند. نمونه‌هایی از تصاویر برخی فهرست‌های نایاب مخطوط و کمیاب مطبوع در صفحاتِ پایانی کتاب درج شده است. باید افزود در این کتاب‌شناسی حدود ۱۵۰۰ اثر از حدود ۵۰۰ فهرستنگار یا ناقد از کشورهای مختلف شامل معرفی خود فهرست، نقد فهرست، معرفی کتابخانه دارای نسخ خطی یا توصیف نسخه‌ای از کتابخانه‌ای با فرمتِ کتاب، مقاله، پایان‌نامه، بانک اطلاعات، نرم افزار و لوح فشرده از ۱۵ کشور و حدود ۱۶۰ شهر گزارش شده است. تعداد کتابخانه‌های عمومی و مجموعه‌های خصوصی دارای نسخه خطی که در این اثر معرفی شده نیز حدود ۶۲۶ کتابخانه و مجموعه است.

تصحیح مثنوی الاطفال

تألیف: مفتاح الملک به تصحیح دکتر احمد مجاهد

ناشر: انتشارات دانشگاه تهران

چکیده: مثنوی الاطفال با هدف‌های تربیتی برای کودکان به چاپ رسیده است. این اثر گزیده‌ای است از داستان‌های مثنوی همراه با تصویر که در سال ۱۳۰۹ قمری به صورت چاپ سنگی در ۳۲۷ صفحه و به خط حاجی محمدرضا متخلص به صفا و ملقب به سلطان الکتاب در تهران چاپ شده است.

شاهنامه شاه طهماسبی

تألیف: مفتاح الملک به تصحیح دکتر احمد مجاهد

ناشر: فرهنگستان هنر و با همکاری موزه هنرهای معاصر تهران

چکیده: شاهنامهٔ شاه طهماسبی حاوی تصاویر ۱۱۶ نگاره، جلد، آستر بدرقه، سرلوح و دیگر تذهیب‌های موجود در موزه هنرهای معاصر به همراه ۳۳ نگاره از موزه متروپولیتن، ۱۰ نگاره از مجموعه خلیلی در لندن، ۹ نگاره از بنیاد آقاخان، ۳ نگاره از موزه هنرهای اسلامی قطر، ۱۳ تصویر متن شاهنامه (نمونه خط و جدول بندی) و یک نگاره از موزه رضا عباسی تهران است که هر کدام از این نگاره‌ها، شرحی به دو زبان فارسی و لاتین دارد.

این شاهنامه نفیس‌ترین شاهنامهٔ عصر صفوی با ۲۵۸ مجلس نقاشی از افسانه‌ها، اساطیر و داستان‌های شاهنامه به‌شمار می‌رود که با منظومه حماسی در ۱۲۰۰ صفحه به خط نستعلیق درآمده است. تاریخ آغاز شاهنامه طهماسبی به دوره سلطنت شاه اسماعیل صفوی، احتمالا به سال ۹۲۸ هـ.ق ـ یعنی دو سال قبل از فوت شاه اسماعیل صفوی (۹۳۰ هـ.ق) ـ باز می‌گردد. پادشاه صفوی در سال ۹۸۳ هـ ق به مناسبتِ به تخت نشستن سلطان سلیم دوم در دربار عثمانی، هیأتی به دربار عثمانی اعزام داشت. این هیأت به سرپرستی شاه‌قلی، حاکم ایروان، مرکب از ۳۲۰ نفر از مقامات دربار و ۴۰ نفر

بازرگان بوده است که هدایایی با تعداد اغراق‌آمیز ۱۹ هزار شتر با خود حمل می‌کردند. این اثر نفیس تا اوایل قرن نوزدهم در دربار عثمانی باقی ماند و دیگر خبری از آن به دست نیامد تا این که در سال ۱۹۰۳ م در نمایشگاه آثار هنر اسلامی در موزه هنرهای تزیینی پاریس به نمایش گذاشته شد. صاحب آن در این زمان «بارون دو روچیلد» است. سال ۱۹۵۹ میلادی آرتور هوتن، بازمانده کارخانه‌های بلورسازی کورنینگ آن را از نوه بارون روچیلد خرید و شاهنامه طهماسبی در محافل هنری اروپا به «شاهنامه هوتن» تغییر نام داد. او سال ۱۹۷۰ برای رهایی از بدهی مالیاتی، ۷۸ صفحه از این شاهنامه را به موزه «متروپولیتن» هدیه داد. اواسط دهه ۱۹۷۰، نامه‌ای به دولت ایران نوشت و پیشنهاد کرد تا باقی نسخ را به قیمت ۲۰ میلیون دلار به ایران بفروشد اما گویا دولت ایران که در آن زمان دچار کمبود منابع ارزی بود، موفق به خرید بقیه نسخه‌ها نشد. پس از آن هفت مجلس از نقاشی‌های شاهنامه در حراج کریستی لندن به قیمت ۱/۳ میلیون دلار فروخته شد. چند سال بعد، ۴۱ نقاشی به گالری «اگینو» در لندن فروخته شد و از آن میان تنها یک نسخه برای موزه تازه تأسیس رضا عباسی خریداری شد. سال‌ها بعد هوتن برگ‌های باقی مانده از شاهنامۀ طهماسبی را به‌طور امانی به بانک لویدز لندن سپرد و از کریستی خواست تا آن‌ها را هم حراج کند. کریستی هم در طی دو سال ۱۴ برگ از اوراق شاهنامه را به فروش رساند. همزمان با درگذشت هوتن از ۲۵۸ مجلس نقاشی‌های آن نسخه، ۱۱۸ مجلس باقی‌مانده است.

سال ۱۳۷۲ دولت ایران با پیشنهاد فرزند هوتن که بنا به وصیت پدر مأمور فروش شاهنامه شاه طهماسبی شده است؛ موافقت می‌کند و با تلاش زنده یاد دکتر حسن حبیبی برای بازپس‌گیری باقیمانده این شاهنامه، با تابلوی زن شماره سه دکونینگ معاوضه می‌کند و بالاخره این تعداد نسخ به موطن اصلی باز می‌گردد.

کتاب شاهنامۀ شاه طهماسبی در قطع سلطانی و با صحافی نفیس و قاب در ۴۲۰ صفحه توسط انتشارات فرهنگستان هنر به چاپ رسیده است. این کتاب با مقدمه علی معلم دامغانی، استاد محمود فرشچیان و علی جنتی وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی تدوین شده است. خوشنویسی بسم‌الله و مقدمه‌های این کتاب را استاد غلامحسین امیرخانی بر عهده داشته و بازسازی جلد آن توسط مهدی مقیسه به انجام رسیده است.

این اثر با شماره ثبت ۹۸۰۷۲ در کتابخانه بنیاد موجود است.

معرفی آخرین پایان نامه‌های دفاع شده در بنیاد ایران‌شناسی

۱. آیین کشورداری در آثار ادبی ایران (قرن ۵ تا ۷ هـ.ق)

پژوهشگر: عباسعلی توسلی
استاد راهنما: دکتر علی‌اصغر دادبه
رشته: ایران‌شناسی، گرایش عمومی

چکیده: آیین کشورداری یا به تعبیر امروزی اصول سیاست و مدیریت ازموضوعاتی است که بسیاری از حکما، دانشمندان و ادبای ایرانی و پارسی‌گوی قبل و بعد از اسلام به آن توجه خاص کرده و در آثار خود به آن پرداخته‌اند. ازآنجا که مدیریت و رهبری کشور به عهده شخص شاه یا فرمانروا بوده، دراین آثار به مهمترین و پسندیده‌ترین ویژگی‌های یک شاه مانند عدالت، درایت وخردمندی، اندازه نگه داشتن، جوانمردی، وفاداری به پیمان، بخشایش، بی‌نیازی، رعایت حقوق زیردستان، توجه به آبادانی کشور و امثال آنها اشاره وتاکید شده است. در این رساله که با روش تحقیق کتابخانه‌ای انجام شده است، آیین کشورداری از دیدگاه حکما، دانشمندان و فیلسوفاتی چون فردوسی، خواجه نظام‌الملک طوسی، امام محمد غزالی، خواجه نصیرالدین طوسی، ابن‌سینا، فارابی، ابوالمعالی، سعدی و دیگران بررسی و به نمونه‌هایی از کلیله و دمنه، سیاستنامه، نصیحت الملوک، گلستان، بوستان و دیگر آثار ارزشمندادب فارسی اشاره شده است.

۲. مراغه شهر تاریخی در بستری سبز

پژوهشگر: منوچهر شتابی
استاد راهنما: دکتر پوران طاحونی
رشته: ایران‌شناسی، گرایش تاریخ

چکیده: مراغه شهری با سابقه تاریخی دردامنه سرسبز و خوش آب و هوای سهند و اطراف رودخانه‌های صوفیچای و موردیچای قراردارد. این شهر میلیونها سال قبل دردوره دوم و سوم زمین شناسی، قبل از فوران آتشفشان‌سهند، محل استقرار و زندگی جانوران عظیم‌الجثه بوده، فسیل های مکشوفه از ۳۲ گونه پستانداران و ۲ جنس از پرندگان، منطقه فسیلی مراغه را به بهشت فسیلی جهان معروف کرده است. تاریخ مکتوب مراغه به حدود ۲۸۰۰ سال پیش برمی‌گردد که براساس منابع موجود برای اولین بار نام آن در کتیبه‌های اورارتویی و آشوری ذکر شده است. مراغه در دوره ایلخانی بعد از سرکوبی اسماعیلیان و بنی عباس و فتح بغداد توسط هولاکو به‌عنوان نخستین پایتخت ایران که از هرات تا فرات را شامل می‌شد، انتخاب شد. مردم مراغه و آذربایجان بعد از تسلط سلجوقیان به زبان ترکی

صحبت می‌کنند و مسلمان و شیعه مذهب هستند. آب وهوای مراغه معتدل متمایل به سردی و نسبتاً مرطوب بوده و میزان متوسط بارندگی در آن ۳۰۰ میلی‌متر در سال است. هم اکنون باغ شهر مراغه با داشتن مردمانی با فرهنگ و سخت کوش قابلیت آن را دارد تا با گام نهادن در مسیر تاریخی گذشته عظمت دیرینه آن را بازیابد.

۳. بررسی مبانی اخلاق در شاهنامه فردوسی

پژوهشگر: علی کاظمی

استاد راهنما: دکتر اصغر دادبه

رشته: ایران‌شناسی ،گرایش فرهنگ مردم، آداب و رسوم و میراث فرهنگی

چکیده: یکی از جنبه‌هایی که در مطالعات شاهنامه‌پژوهی کمتر بدان توجه‌شده اخلاق، به طور خاص اخلاق نظری، در شاهنامه فردوسی است. در شاهنامه فردوسی سه دیدگاه اخلاقی متمایز از هم وجود دارد. دیدگاه اول، دیدگاه اخلاقی نژادباور، دوم دیدگاه اخلاقی انسان‌باور و سوم دیدگاه اخلاقی آرمانی حماسه است. برای نشان دادن تمایز این دیدگاه‌ها می‌توان از سه مقوله کین و کین‌خواهی، جان‌انسان‌ها و مرگ‌آگاهی استفاده کرد. شخصیت‌هایی که دارای دیدگاه اخلاقی‌نژادباور هستند اگر به اخلاقی قائل باشند، دائره صدق احکام اخلاقی‌شان در حوزه نژادی ایران است و انیرانیان را شامل نمی‌شود. در این دیدگاه‌کین‌خواهی از انیرانیان کاری بسیار پسندیده و خواستنی است؛ کین‌خواهی‌که کور و بی‌هدف است. مهم‌ترین شخصیت‌های این‌دیدگاه اخلاقی از میان پادشاهان کیکاوس و از میان پهلوانان طوس است. دردیدگاه اخلاقی انسان‌باور به انسان به مفهوم انسان نگاه می‌شود و فرقی بین ایرانی و انیرانی نیست؛ کین‌خواهی بسیار مذموم است و جان تمام انسان‌ها محترم‌است؛ چه ایرانی و چه انیرانی .کین‌خواهی هم بخاطر خودش نکوهیده است و هم بدین خاطر که مقدمه‌ی خونریزی است. شخصیت‌های این دیدگاه اخلاقی به شدت مرگ آگاهند و یزدان حضور بسیار پر رنگی در زندگی‌شان دارد. ایرج و سیاوش تنها نمایندگان چنین دیدگاه اخلاقی هستند. دیدگاه سوم که دیدگاه مورد قبول فردوسی و شاهنامه برساختهٔ اوست، دیدگاه اخلاقی‌آرمانی حماسه است. در این دیدگاه اخلاقی، کین‌خواهی یکسره مذموم نیست؛ چرا که باید کین انسانی را که به ناحق کشته شده است ستاند ولی این‌کین‌خواهی کور و بی‌هدف نیست . جنگ و خونریزی هم یکسره مذموم نیست. در راه دفاع از ایران باید با دشمنان همیشگی‌اش جنگید. شخصیت‌های دیدگاه اخلاقی آرمانی حماسه بسیار مرگ‌آگاهند و یزدان در افکار و اعمالشان حضوری جدی دارد. کیخسرو و منوچهر از مهم‌ترین نمایندگان چنین‌دیدگاهی هستند.

معرفی ایرانشناسان

آنه ماری شیمل

گردآوری: حمید افشار

خانم آنه ماری شیمل در هفتم آوریل سال ۱۹۲۲ در شهر ارفورت آلمان در خانواده‌ای پروتستان به دنیا آمد. در سال ۱۹۴۱ یعنی در سن ۱۹ سالگی رساله دانشگاهی‌اش را تحت عنوان «دیدگاه خلفا و قضاوت در پایان زمامداری ممالیک» زیر نظر ریچارد هارتمن نوشت. در دانشگاه ماربورگ به سال ۱۹۵۱ دکترای تاریخ ادیان خود را زیر نظر فریدریش هایلر گذراند. عنوان رساله او «پژوهشی در مفهوم عشق عرفانی در دوران نخستین اسلامی» بود. سپس سال ۱۹۵۲ به ترکیه سفر کرد و مشغول کار در کتابخانه‌های آن‌جا شد. او اولین استادی بود که کرسی تدریس در رشته‌های فرهنگ‌های هندی ـ اسلامی را به خود اختصاص داد و تا سال ۱۹۹۵ مشغول تدریس در دانشگاه هاروارد بود. او به زبان‌های فرانسه و انگلیسی و هندی تسلط و با زبان‌های عربی، اردو، فارسی، هندو، پشتو و بنگالی آشنایی داشت و سال‌ها برای تدریس و یا سخنرانی به کشورهای ترکیه، پاکستان، عراق، هند و ایران سفر کرد. وی در ۲۶ ژانویه ۲۰۰۳ (۶ بهمن ۱۳۸۱) دنیای فانی را وداع گفت و در شهر بن به خاک سپرده شد.

آنه ماری شیمل دارای سه دکترای افتخاری از دانشگاه هند، دانشگاه قاعد اعظم اسلام آباد و دانشگاه پیشاور است که به سبب تحقیقاتش در عرفان و فرهنگ اسلامی به وی اهدا شده است. دانشگاه های اپسالا و سلجوق قونیه و دانشگاه تهران (۱۳۷۷) نیز به خانم پرفسورشیمل دکترای افتخاری اهدا کردند. جایگاه شیمل در ایران‌شناسی در کنار ادوار برآون، نیکلسن، کربن و ایلرز قرار دارد. او خود را نوه مولانا، دختر روحانی اقبال لاهوری و خواهر ترجمانی روکرت می‌دانست. شیمل در مورد نحوه آشنایی با عقاید اقبال می گوید: «وقتی که اوایل جنگ جهانی دوم، مقاله شرق‌شناسی نیکلسن را خواندم» دیدم که او کتاب «پیام شرق» لاهوری را به خوانندگان اروپایی معرفی کرده است. این کتاب تا آن زمان تنها پاسخ منظوم یک مسلمان به «دیوان شرقی- غربی» گوته بود من در آن مقاله، با تحسین و اعجاب بسیار، نسبتی میان گوته و

مولانا یافتم. قطعه شعر «پیام شرق» درباره دیدار گوته و مولانا مرا به وجد و حال آورد و مرا واداشت که در آثار اقبال مطالعه کرده و بعضی از آثار او را به زبان‌های اروپایی ترجمه کنم.»

کتابهایی از شمیل که به فارسی ترجمه شده است:
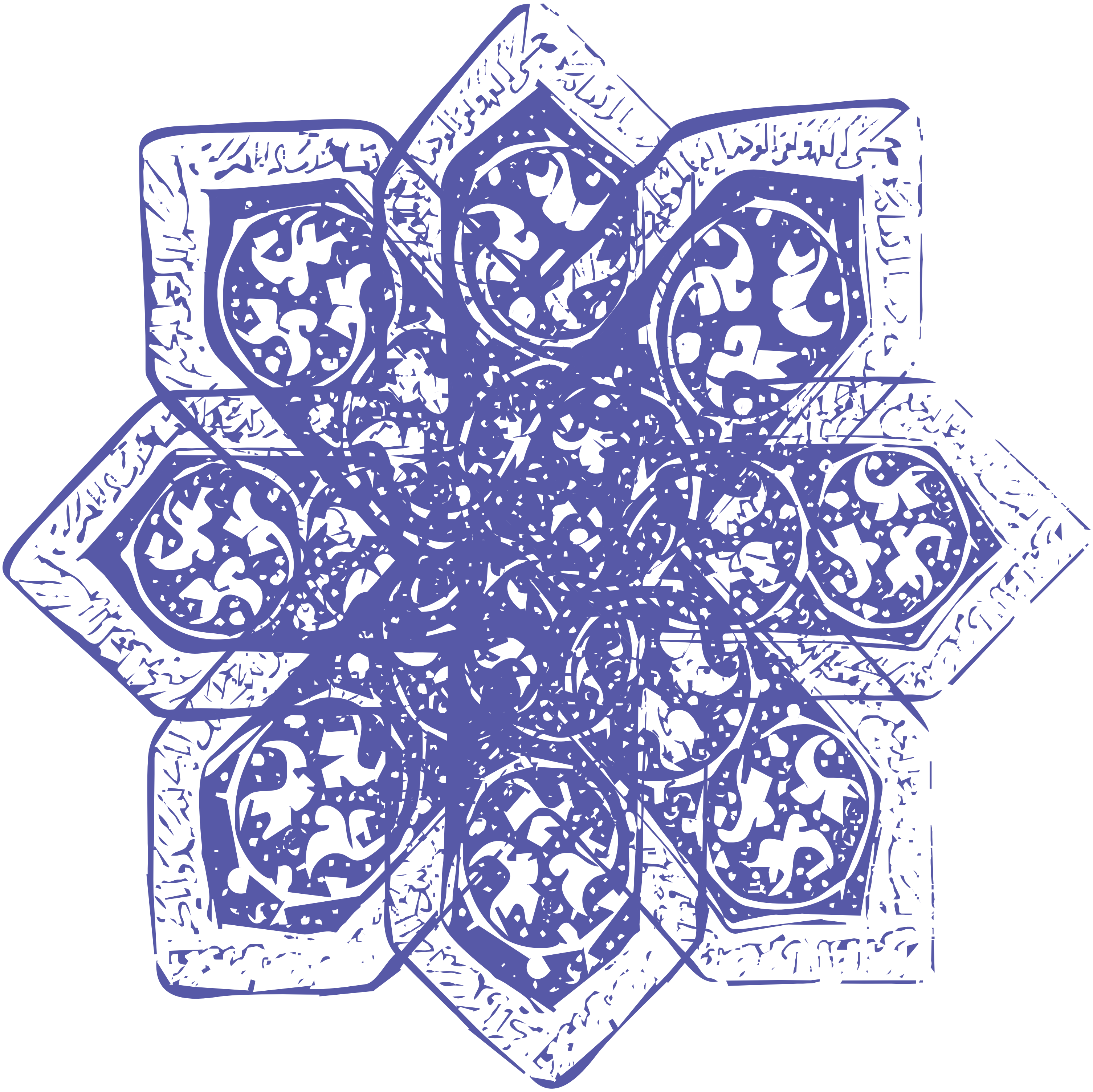
۱. ابعاد عرفانی اسلامی، ترجمه دکتر عبدالکریم گواهی
۲. ادبیات اسلامی در هند، ترجمه یعقوب آژند
۳. تبیین آیات الهی، ترجمه دکتر عبدالکریم گواهی
۴. خوشنویسی و فرهنگ اسلامی
۵. درآمدی بر اسلام، ترجمه دکتر عبدالکریم گواهی
۶. زن در تصوف اسلامی، ترجمه فریده مهدوی
۷. شکوه شمس، ترجمه دکتر حسین لاهوتی
۸. محمد رسول‌الله، ترجمه حسین لاهوتی
۹. من بادم و تو آتش، ترجمه دکتر فریدون بدره‌ای
۱۰. نام‌های اسلامی
۱۱. بسم الله الرحمن الرحیم (اسلام) ترجمه شهرام تقی‌زاده انصاری